

Τάσος Πορφύρης: Ο ποιητής της ήττας και της μνήμης *

Στέλιου Θ. Μαφρέδα

Κυρίες και κύριοι,

Ας αφήσουμε τον ποιητή να μας συστηθεί ο ίδιος μέσα από τους στίχους του:

*Η ποίησή μου έγινε κιόλας σαράντα χρόνων / τη θυμάμαι
Να μπουσουλάει στις σελίδες των περιοδικών / και να την
Κυνηγώ μήπως μου ξεφύγει και περάσει στο περιθώριο
Του χειρογράφου //
Μεγαλώνοντας δεν έκανε εύκολα παρέες /
Μονάχα με ορισμένες συνομιλήκες συναντιόταν σε κανένα
Ταβερνάκι //
Δεν έγινε ποτέ του συρμού / ούτε οι φίλες της
Άλλωστε / και τώρα μένει σπίτι / διαβάζει παλιά γράμματα
Ακούει Μολδαύα σε δίσκους από βινύλιο – τα παράσιτα
Είναι πρωινό ξύπνημα πουλιών κι αχός από καταρράχτες –
Βλέπει παλιές ασπρόμαυρες φωτογραφίες που τα λένε όλα /
Η ποίησή μου έγινε σαράντα χρόνων κι αρχίζει να γκριζάρει.*

Κι εγώ ας αναλάβω τον ρόλο του ενδιαμέσου, για να επεξηγήσω ορισμένα σημεία του ποιήματος, κι εσείς να κατανοήσετε καλύτερα ποιον άνθρωπο έχετε σήμερα εδώ ανάμεσά σας.

Ο συμπατριώτης μας Τάσος Πορφύρης γεννήθηκε το 1931 στο χωριό Άγιος Κοσμάς, στο Πωγώνι Ιωαννίνων. Σπούδασε στη Μέση Εμπορική Σχολή και αποφοίτησε το 1949. Μέχρι το 1996 εργάστηκε στο ζαχαροπλαστείο της οικογένειάς του. Είναι παντρεμένος με την γνωστή σοπράνο της Λυρικής Σκηνής Μυρτώ Δουλή. Έχει δύο γιους, τον Κώστα και τον Μιχάλη.

Στη λογοτεχνία ο Τάσος Πορφύρης εμφανίστηκε το 1955, όταν δημοσιεύει στο περιοδικό *Επιθεώρηση Τέχνης* το ποίημά του «Φεντερίκο

* Ομιλία που εκφωνήθηκε στις 6-11-2004 στη Θεοφάνειο αίθουσα κατά την παρουσίαση του έργου του ποιητή που οργάνωσε η Δημοτική Βιβλιοθήκη Πρέβεζας.

Γκαρθία Λόρκα». Την πρώτη του ποιητική συλλογή με τον τίτλο «Νεμέρτσκα», θα την εκδώσει το 1961 και στην συνέχεια θα εκδώσει τις εξής συλλογές: «Το εγκαταλειμμένο σπίτι» 1968, «Flash Back» 1971, «Τοπίο» 1973, «Η πέμπτη έξοδος» 1980, «Τα λαβωμένα» 1996.

Κοντεύει λοιπόν σήμερα τα πενήντα η ποίηση του Τάσου Πορφύρη κι εκτός από αυτή την διαφορά, τα υπόλοιπα σημεία του ποιήματος που σας διάβασα παραμένουν ως έχουν. Και σήμερα εξακολουθεί να κυνηγάει την ποίηση, γιατί όπως λέει, «δεν έχουν τέλος τα ποιήματα – ούτε τα βάσανα άλλωστε». Οι παρέες του παραμένουν λίγες και εκλεκτικές, άλλωστε ο Πορφύρης, εκτός από ολιγογράφος, είναι και ένας ποιητής χαμηλόφωνος και εκτός των λογοτεχνικών σαλονιών. Για την μοναδική του παρέα, που τουλάχιστον εγώ ξέρω, αξίζει τον κόπο να αναφέρω κάποια πράγματα γιατί η μνημόνευση αυτή είναι ένα από τα κλειδιά για την κατανόηση της ποίησής του.

Ο Τ.Π. ανήκε αρχικά στην εκδοτική ομάδα του περιοδικού *Μαρτυρίες* (1962-1966) και από το 1973 κι έπειτα του διάδοχου περιοδικού *Σημειώσεις*. Η αφετηρία τρόπον τινά αυτής της ομάδας τοποθετείται στη σκέψη του Μανώλη Λαμπρίδη, συνεργάτη του Άγι Στίνα, εξέχουσας μορφής του εργατικού κινήματος και ηγέτη της 4^{ης} Διεθνούς. Ο Λαμπρίδης υπήρξε ο πρώτος από τους αριστερούς διανοούμενους που ξεκίνησε την αισθητική αντιπαράθεση με τον σταλινισμό της επίσημης αριστερής κριτικογραφίας μέσα από τις σελίδες της *Επιθεώρησης Τέχνης*. Υποδεχόμενος τον υπερρεαλισμό και άλλες τάσεις της καλλιτεχνικής πρωτοπορίας ως επαναστατικά φαινόμενα, απέδειξε την μεγάλη αξία των λεγόμενων ποιητών της παρακμής όπως ο Κ. Καρυωτάκης και γενικότερα της γενιάς του '20. Στο 7^ο τεύχος της *Επιθεώρησης Τέχνης* το 1955 θα δημοσιεύσει ένα ριζοσπαστικό άρθρο με τον τίτλο «Il gran rifiuto» (η μεγάλη απόρριψη) και υπότιτλο «Καβάφης, Βάρναλης, Καρυωτάκης και η παρακμή», προκαλώντας τις οργισμένες αντιδράσεις των Τ. Βουρνά, Μ.Μ. Παπαϊωάννου και Μ. Αυγέρη, τροφοδοτώντας μια έντονη συζήτηση που διάρκεσε αρκετό καιρό, και στην οποία παρενέβη δύο χρόνια αργότερα (1957) ο Μ. Αναγνωστάκης με το άρθρο του «Προβλήματα σοσιαλιστικού ρεαλισμού» υπερασπιζόμενος τις θέσεις του Λαμπρίδη. Το 1963 ξεσπάει μια δεύτερη συζήτηση, με έναυσμα το περίφημο άρθρο του Βύρωνα Λεοντάρη «Η ποίηση της ήττας». Η συζήτηση, που κατά μία εκδοχή κρατάει μέχρι τις μέρες μας, θα είναι έντονη και πεισματική και θα σταθεί η αφορμή για την δημιουργία του πνευματικού κύκλου γύρω από τον Μ. Λαμπρίδη, με κύριο χαρακτηριστικό την αμφισβήτηση των δογμάτων και την αντιδικία με τους εκφραστές των. Ο κύκλος αυτός θα σταματήσει την συνεργασία του με την *Επιθεώρηση Τέχνης* και θα εκφράζεται πλέον από τις σελίδες, αρχικά του περιοδικού *Μαρτυρίες* μέχρι το 1965, και από το 1973, όταν καταργείται ο νόμος περί

λογοκρισίας της χούντας, από το περιοδικό Σημειώσεις. Τους ανθρώπους αυτού του πνευματικού κύκλου επιβάλλεται να τους αναφέρουμε: Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος, Βύρων Λεοντάρης, Στέφανος Ροζάνης, Μάριος Μαρκίδης, Ανδρέας Μυλωνάς, Ρένα Κοσσέρη, Μάρκος Μέσκος και Τάσος Πορφύρης.

Το αισθητικό περιβάλλον, μέσα στο οποίο ανδρώθηκε η ποίηση του Πορφύρη, είναι αυτό που σας περιέγραφα. Ο Πορφύρης έχει καταγραφεί ως κοινωνικός ποιητής και θεωρείται από τους πιο σπουδαίους εκπροσώπους της 2^{ης} μεταπολεμικής γενιάς, μιας γενιάς που βίωσε στην πιο κρίσιμη ηλικία της τον πόλεμο του '40 και την γερμανική κατοχή, την εθνική αντίσταση και τον εμφύλιο και παρουσίασε το έργο της σε εποχή έντονων κοινωνικών αναταραχών, διεκδικήσεων και πλήρους λειτουργίας των κατασταλτικών μηχανισμών της εξουσίας και του παρακράτους. Όσοι πίστεψαν, μετά την λήξη του πολέμου σ' ένα καλύτερο μέλλον, σε μια άλλη ανθρωπότητα, διαψεύστηκαν και βίωσαν μια πραγματικότητα σκληρή και εκδικητική για όσα έπραξαν και για όσα όνειρα έκαναν. Το πιο οδυνηρό όμως είναι η διαπίστωση, πως η διάψευση των ελπίδων προήλθε κυρίως από την μεριά όπου είχαν εναποτεθεί. Αυτή η διάψευση οδήγησε πολλούς ποιητές μας σε μια προσωπική ήττα, τα αποτελέσματα της οποίας τα βιώνουν μέχρι σήμερα. Ο Πορφύρης, ένας από τους πιο γνήσιους εκφραστές αυτής της ποίησης της ήττας, παραδέχόμενος την νέα κατάσταση, ομολογεί:

*Εδώ θα ζήσουμε / πατώντας αυτό το χώμα, π' ανθίζει από το αίμα
κάθε χρόνο παραρούνες // πλάϊ στα σπίτια με τις πολεμίστρες /
περνώντας πάντα βιαστικοί, σκύβοντας στο επικίνδυνο σημείο //
γιατί πάντα κάποιος μας σημαδεύει // κρατώντας σφιχτά το χαρ-
τοφύλακα, που κάποτε ήταν αυτόματο //*

*Ε! φίλε, απ' τον καιρό που πέφταν αστραπές / και σ' έχανα και
σ' εύρισκα / πλάϊ σε πεσμένα δέντρα / καιρός να μάθεις την καινούρ-
για γλώσσα / να πηγαίνεις ορισμένη ώρα στο γραφείο σου / να βγαί-
νεις τα σαββατοκύριακα με συντροφιά // Προσπάθησε να σβήσεις
τη φλόγα του κεριού / που ζωγραφίζει μάχες στους τοίχους //*
*Κι αν δεν τα καταφέρεις / άφησε τη βορεινή πόρτα ανοιχτή /
να μην τελειώσει ο άνεμος //*

*Ζήσε σαν χθεσινός μελλοθάνατος / που την τελευταία στιγμή
ο αποσπασματάρχης / αντί του «επί σκοπόν» κραύγασε «τους
ζυγούς λύσατε» / ξεμπερδεύοντας με την εποχή των μαρτύρων /
ανοίγοντας την πόρτα σε μια καινούργια έκταση / με τους ανεμο-
δείκτες να γυρίζουν τρελά / με τα όνειρα θερισμένα / κι έναν κατα-
κόρυφο ήλιο να τους βάζει φωτιά / ώσπου μια βιβλική βροχή να
τα εξαφανίσει όλα / χωρίς καινούργια κιβωτό / χωρίς ελπίδα πια //*

Αυτή όμως η παραδοχή δεν σημαίνει αυτόματα και την αποδοχή της. Ο Πορφύρης δεν συμβιβάζεται με τετελεσμένα γεγονότα, δεν θεωρεί πως τα πάντα τελείωσαν, αλλά αντίθετα συναισθάνεται το χρέος να μην ξεχάσει τις πληγές και πολύ περισσότερο να μην απεμπολήσει τα οράματά του και τις προσδοκίες του. Κάτι τέτοιο, την σημερινή ανάλγητη και ωμή εποχή μας, φαντάζει ουτοπικό και μάταιο, όμως για τον ποιητή μας η μνήμη πρέπει να κρατηθεί ζωντανή, είναι η πηγή που δροσίζει την ποίησή του και κάνει τα ποιήματά του να θάλλουν:

Ψάξτε καλά στα σεντούκια στο παρελθόν
Ψάξτε κάπου υπάρχουν κρυμμένοι στίχοι
που κάνουν την κάμαρη και τη μνήμη
Να μοσχοβολάνε.

Η λειτουργία της μνήμης μοιραία αναφέρεται στο παρελθόν. Σε γεγονότα και καταστάσεις που κάποτε σημάδεψαν τη ζωή μας και χαραχτηκαν βαθιά μέσα στην καρδιά και το μυαλό μας. Και όσο αυτά τα γεγονότα δεν επικαλύπτονται με άλλα πιο χαρούμενα ή πιο οδυνηρά, ώστε να υποχωρήσει με την πάροδο του χρόνου η θύμησή τους, τόσο πιο συχνά εμφανίζονται και κυριαρχούν επάνω μας.

Από την δήλωσή του στην πρώτη συλλογή:

δεν ξέρει
πού να βάλει τα χέρια του
πού ν' ακουμπήσει το φορτίο της μνήμης
που του κουράζει τα μάτια...

μέχρι την ομολογία του στην τελευταία του συλλογή:

Διότι ο παρελθών χρόνος η μόνη πραγματικότητα,
ακουμπήστε πάνω του

η απόσταση που υπάρχει φαίνεται να είναι μικρή, ωστόσο το κόστος διατήρησης αυτής της μνήμης είναι πολύ μεγάλο. Παζαρεύουν οι φίλοι στο φέρετρο / την τιμή της διατηρήσεως της μνήμης, θα μας πει στην πρώτη κιόλας συλλογή. Η απόφαση για την διατήρηση της μνήμης είναι γενναία, απαιτεί μεγάλο ψυχικό σθένος και παράκαμψη των διλημμάτων που τίθενται: Διότι ενώ ο δρόμος ανοιγόταν λεωφόρος μπροστά του / αυτός προτίμησε το μονοπάτι του γυρισμού / τη δύσβατη ατραπό της σωτηρίας. Ο ποιητής μας πρέπει να παραιτηθεί από πολλά πράγματα για να κρατήσει την μνήμη μέσα του ζωντανή και συνεχώς να γεύεται το αίσθημα της απώλειας και την μελαγχολία και την πίκρα που εκλύει αυτό. Τι θέλουν τούτες οι εικόνες / και με τυραννούν / εγώ όπως όλοι έδωσα το μοιράδι μου / από το λιβάδι της μνήμης / για ένα τεσσάρι, θα κραυγάσει στην τελευταία του συλλογή. Η διατήρηση της μνήμης μεταφράζεται

στον Πορφύρη σαν απόπειρα αναμέτρησής του με την Ιστορία που στο διάβα της συμπαρέσυρε τα πάντα κι άφησε πίσω της ερείπια και καημούς. Μια αναμέτρηση που απαιτεί γενναιότητα και μεγάλο ψυχικό απόθεμα αφού είναι γνωστό εκ προοιμίου το αποτέλεσμα της. Τα ποιήματα του Πορφύρη στάζουν θλίψη και πόνο, γιατί ακριβώς οι μνήμες είναι οδυνηρές, το αίσθημα της απώλειας είναι έντονο και το παράπονο πικρό, το άλγος των τραυμάτων επώδυνο, και η απογοήτευση για την διάφευση των ονείρων και των προσδοκιών φτάνει μέχρι την απελπισία. Είναι αγρίμια λαβωμένα τα ποιήματά του και για τούτο άκρωσ επικίνδυνα. Γι' αυτό θεωρεί υποχρέωσή του να μας προειδοποιήσει, για να μην ξαφνιαστούμε:

Αυτά τα ποιήματα – αθώα τοπία – κρύβουν ένα σωρό
Κινδύνους / μπορεί να σας φέρουν σε δύσκολη θέση / οι
Στίχοι τους εκ πρώτης όψεως κατανοητοί / γίνονται
Δυσνόητοι / στην περιοχή τους συννεφιάζει απότομα /

και φαίνεται πως έχει δίκιο. Τα ποιήματα του Πορφύρη πολλές φορές έχω την εντύπωση, πως είναι το αμόνι που πάνω τους ακονίζεται η ευαισθησία μας, είναι ποιήματα που τα κουβαλάς μέσα σου, τα διαβάσεις και ξανά πάλι τα διαβάσεις, τα ψιθυρίζεις σε κάθε σου βήμα, δεν σ' αφήνουν στην ησυχία σου. Οι λέξεις του είναι βέλη αιχμηρά που στο ψιθύρισμά τους πληγώνονται τα χείλη σου και η καρδιά σου.

Άφησέ με να σε χαϊδέψω / δάχτυλα κομμένα σύρριζα από παλιές
απόπειρες / όπου ακουμπούσα άναβαν φωτιές / όπου μιλούσα
ανάπηρες πετσοκομμένες κραυγές / στα πεδία των διαδηλώσεων
όπου ονειρευόμουν το αναπηδητό του καροτσιού στις σκάλες
της Οδησού / με τη Μάνα ντουφεκισμένη και το μωρό πεταμένο
στην αγκαλιά της Ιστορίας / ένα έργο που ανέβηκε και παιζόταν
περίπου εβδομήντα χρόνια / αλλάζοντας σκηνοθέτες, σκηνογρά-
φους, ενδυματολόγους, διευθυντές σκηνης / υποβολείς ρουφιάνους /
ηθοποιούς που παίζαν τη ζωή τους πουλώντας το τομάρι τους
ακριβά // Το κοινό νόμιζε στην αρχή / ότι το αίμα ήταν μπογιά /
Όταν το πήρε χαμπάρι ήταν αργά / Πάνω από ομαδικούς τάφους
λουλούδιζαν παρτέρια / ενώ ο Σοστακόβιτς άπλωνε το adagio του
στις απέραντες στέπες της Ιστορίας / ένα χιονισμένο σεντόνι
εις μνήμην εκατομμυρίων νεκρών //
Και τώρα που έπεσε η αυλαία κι άδειασαν πλατεία και εξώστες /
και σαλτιμπάγκοι υπνωτιστές αλωνίζουν την υφήλιο / ξαναθάβω
τους νεκρούς μας με προσοχή / μην τυχόν και πέσουν κοντά
στα θαμμένα βαρέλια με τ' απόβλητα του καιρού μας /
και δεν προλάβουν την Άνοιξη...

Γύρω από τον κεντρικό άξονα της ποίησης του Πορφύρη, δηλ. την μνήμη, μπορούμε να ανιχνεύσουμε και άλλα καίρια στοιχεία της ποίησής του, είτε συνυφασμένα μ' αυτήν είτε όχι.

Αίφνης η νοσταλγία του γενέθλιου τόπου είναι πολύ έντονη στους στίχους του κι ένα από τα κυρίαρχα συναισθήματα του έργου του. Νοσταλγία για τα τοπία αλλά και για τον τρόπο ζωής, και το κλαρίνο του Χαλκιά / να ζητάει βοήθεια.

Έχει ιδιαίτερη σημασία το γεγονός πως τίτλος του πρώτου βιβλίου του Πορφύρη είναι το όνομα του βουνού που στέκει αντίκρυ από το χωριό του, η Νεμέρτσκα, κι αυτό το βουνό εμφανίζεται σχεδόν σ' όλες του τις συλλογές.

... Γράφω γιατί το πέτρινο σπίτι είναι μακριά
γράφω γιατί το ποτάμι με ξυπνάει με τις κραυγές του
– πέστροφες κόντρα στο ρέμα κι ελάφια σκύβοντας για νερό –
γιατί τα παιδιά μου ξέρουν την Νεμέρτσκα από φωτογραφίες...

μας λέει με σπαραγμό στην συλλογή του «Η πέμπτη έξοδος».

Ταυτόχρονα η γλώσσα του Πορφύρη έχει μέσα της πάμπολλα στοιχεία και αναφορές στη γλώσσα του χωριού του, χωρίς όμως να ενοχλεί ή να δημιουργείται κάποιο πρόβλημα στην πρόσληψη του ποιήματος, ενώ η επανειλημμένη επίκληση και περιγραφή του χώρου λειτουργεί με τέτοιο τρόπο, ώστε ο Πορφύρης μπορεί να θεωρηθεί ως ο ποιητής της Ηπειρώτικης ενδοχώρας παρ' όλη την ομολογία του: δεν σε φωνάζω με τ' όνομά σου / γιατί ξέρεις ότι γράφω μονάχα για σένα.

Αν και με το ζήτημα του χρόνου έχει ξεκαθαρίσει την θέση του και έχει απορρίψει εντελώς τον μέλλοντα, το παρόν φαίνεται πως τον ενδιαφέρει, και δεν στέκεται αμέτοχος και αδιάφορος στα σημερινά προβλήματα και στα αδιέξοδα. Η καθημερινότητα ανιχνεύεται στο έργο του, ενώ πολύ απλά θέματα, σχεδόν αδιάφορα, παίρνουν τεράστιες διαστάσεις με το βλέμμα που τα θεωρεί και τα εξετάζει. Είναι αξιοπρόσεχτα δύο ποιήματα της τελευταίας συλλογής, «Το συμβάν» και «Το εύρημα», όπου με πολύ ιδιαίτερο τρόπο και πολλή πρωτοτυπία ασχολείται, στο μεν πρώτο με το γκρέμισμα ενός δέντρου στο χωριό, και στο δεύτερο με την ανακάλυψη ενός σονέτου κατά το σκάψιμο για το μετρό της Αθήνας, όσο παράδοξο και εκκεντρικό και αν ακούγεται κάτι τέτοιο.

Πιστεύω ακόμη πως πολύ ενδιαφέρουσα είναι και η ερωτική πλευρά της ποίησης του Πορφύρη, κάτι που απ' όσο ξέρω δεν έχει τονιστεί ιδιαίτερα από τους κριτικούς του έργου του. Ο έρωτας υφέρπει σ' όλο το έργο του, δροσίζει όλους τους στίχους του με μεγάλη διακριτικότητα, μα πάντοτε εκφέρεται με ένα πικρό παράπονο και έναν λυγμό, και είναι έρωτας για την γυναίκα, για την ζωή, για την ποίηση. Ιδίως για την τε-

λευταία, πολλές φορές μιλάει ο Πορφύρης με ερωτική διάθεση, γιατί η περιπέτεια της ποίησης, όπως και η περιπέτεια της ζωής, μπορεί να μας κερνάει λίγες χαρές και περισσότερο άλγος, αλλά μόνον με τον έρωτα μπορεί να έχει καλή έκβαση.

*Ό,τι είχα για σένα μέσα μου τόκανα στίχους
άδειασα, ρημάχτηκα για το χατίρι σου / κι εσύ
ρίχνεις μπόϊ κι ομορφαίνεις απ' το στερνό μου
αίμα / μου καρφώνεις την ανάσα στο στέρνο με
τα μακρυνά σου δάχτυλα / κι από τις ρίζες της
ξεπηδάνε τριαντάφυλλα / που με πληγώνουν
και με μεθάνε.*

Κυρίες και κύριοι,

Επιτρέψτε μου να ειπώ, με τον βαθμό γνώσης που έχω για τα ποιητικά μας πράγματα, πως περιποιεί ιδιαίτερη τιμή στην πόλη μας η παρουσία του Τάσου Πορφύρη, ενός ποιητή που κοσμεί με το έργο του και την πολιτεία του τα γράμματα της πατρίδας μας. Γι' αυτό θέλω να συγχαρώ τους υπεύθυνους της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Πρέβεζας, που είχαν την πρωτοβουλία να τον καλέσουν να μας επισκεφτεί και να τους προτρέψω να συνεχίσουν αυτές τις πρωτοβουλίες γιατί πράγματι αξίζει τον κόπο. Θέλω ακόμη να τους ευχαριστήσω θερμότατα, που με εμπιστεύτηκαν να μιλήσω για τον προσκεκλημένο μας και να κοινωνήσω κι εγώ από την μεγάλη τιμή που μας έκαμε απόψε και την χαρά που μας έδωσε η παρουσία του στην πόλη του Καρυωτάκη.

Ευχαριστώ.